

Rasprostiranje tiskarskog umijeća Europom – tisak Incunabula

Nakon tiska Biblije u Mainzu, prva naredna tiskara otvorena je u Strasbourgu 1458. godine, a slijede je brojne tiskare po čitavoj Njemačkoj, a ubrzo zatim i po ostalim zemljama Europe. Može se reći da se tiskarsko umijeće širilo Europom zaista rapidno: do 1480. godine u Njemačkoj je djelovalo više od 40 tiskara, a podjednako toliko i u Italiji. Do 1500. godine procjenjuje se da se tiskalo u čak 1100 do 1200 tiskara diljem Europe, ta je do danas poznato oko 35 – 40.000 primjeraka incunabula.

Izraz incunabula potječe od latinske riječi *incunabula, orum, n.* što znači pelene, kolijevka, ali i rodno mjesto, prvi stan. Navodno ju je prvi u smislu prvotiska upotrijebio 1639. godine Bernard von Mallinckrodt, dekan Münsterske Katedrale i bibliofil, u svom djelu *De ortu et progressu artis typographicae* (O postanku i napretku tipografske umjetnosti), djelo koje uključuje izraz *prima typographicae incunabula* u značenju prvog ili ranog djetinjstva tiskarstva. Taj izraz je gotovo slučajno upotrijebio za tiskovine otisnute prije 1500. godine i u tom značenju se do danas zadržao kao usvojeno pravilo bez nekog posebnog razloga.

Za neke europske tiskare teško je utvrditi točnu godinu početka djelovanja, pa se popisi uvođenja tiskarske tehnike u pojedinu zemlju mogu razlikovati, ovisno o izvorniku:

Prema Helmutu Presseru, direktoru *Weltmuseum der Druckkunst* i profesoru na *Johannes Gutenberg Sveučilištu* u Mainzu iz 1966. godine tablica izgleda kako slijedi:

od 1450	Njemačka	Mainz
1465	Italija	Subiaco
1468	Švicarska	Bazel
1470	Francuska	Pariz
1471	Nizozemska	Utrecht
1473	Belgija	Alost
1473	Mađarska	Budimpešta
1474	Španjolska	Valencija
1476	Češka	Plzen
1476	Poljska	Krakov
1477	Engleska	Westminster
1482	Austrija	Beč
1482	Danska	Odense

1483	Švedska	Stockholm
1483	Hrvatska	Kosinj
1487	Portugal	Faro
1503	Turska	Istambul
1508	Rumunjska	Targoviste
1515	Grčka	Solun
1539	Meksiko	Mexico-city
1550	Irska	Dublin
1553	Rusija	Moskva
1556	Indija	Goa
1563	Izrael	Safeda
1584	Peru	Lima
1590	Japan	Kazusa
1602	Filipini	Manila
1610	Libanon	Chuzaja
1610	Bolivija	La Paz
1639	SAD	Cambridge, Mass.
1640	Iran	Isfahan
1642	Finska	Turku
1643	Norveška	Oslo
1644	Kina	Shangai
1700	Argentina	Rio de la Plata
1706	Brazil	Recife
1706	Sirija	Aleppo
1738	Kolumbija	Bogota
1752	Kanada	Halifax
1776	Čile	Santiago
1784	JAR	Capetown
1799	Egipat	Kairo
1802	Australija	Sydney
1827	Burma	Moulmein
1843	Nigerija	Badagri
1864	Etiopija	Massaua
1869	Irak	Bagdad

1870	Afganistan	Kabul
1895	Kenija	Taweta
1900	Liberija	Monrovia

Vidljivo je da poneki podaci u navedenoj tablici ne odgovaraju podacima dostupnim iz drugih dokumenata ili istraživanja.

Što se tiče Hrvatske, također su prisutna različita gledišta znanstvenika u pogledu osnutka prve tiskare. U jednome su svi istraživači složni, a to je činjenica da je prva knjiga tiskana na tlu Hrvatske bila „Misal po zakonu Rimskoga dvora“ iz 1483. godine.

Akademkinja Anica Nazor u svojoj najnovijoj knjizi iz 2008. godine „Knjiga o hrvatskoj glagoljici - Ja slovo znajući govorim...“ o tisku „Misala“ kaže da ne postoje materijalni podaci o priređivaču teksta, slovorescu, slagaru, tiskaru ni mjestu tiskanja.... I dalje akademkinja dodaje da se kao mjesto tiskanja u literaturi spominje nekoliko lokacija u Hrvatskoj, najčešće Kosinj u Lici, pa čak i Venecija.

Franjo Mesaroš uz gore spomenute gradove navodi da se kao moguća mjesta tiska „Misala“ u literaturi spominju i Izola i Modruš.

Ponegdje se nailazi i na Roč kao mogućnost lokacije prve tiskare.

U svakom slučaju, bez obzira na lokaciju tiska „Misal“ po mnogim obilježjima predstavlja prvu hrvatsku tiskanu knjigu, počevši od glagoljice na kojoj tiskan, preko starohrvatskog jezika na kojem je pisan do rukopisnog predloška „Novakog Misala“ po kojem je najvećim dijelom složen, a jednom zabilješkomi čak i najavljen da je u izradi: To je rukom upisao u „Novakov Misal“ 1482. godine Juri Žakan iz Roča, a tekst glasi: „Vita. Vita. Štampa naša gori gre tako ja oću da naša gori gre. 1482 meseca ijuna 26 dni to bi pisano v grade Izule to pisa Juri Žakan iz Roča Bog mu pomagaj i vsem ki mu dobro ote“. Iz tog teksta se može zaključiti da je priprema za tisak najvjerojatnije rađena u Istri, u Roču odakle je Žakan ili u Nugli gdje se Novakov Misal tada nalazio (danas se čuva u Beču).

Bez obzira je li „Misal po nalogu Rimskoga dvora“ tiskan u Kosinju ili negdje drugdje, u Kosinju je postojala tiskara koju su osnovali knezovi Frankopani i najvjerojatnije je najstarija hrvatska

tiskara. Ona je djelovala relativno kratko, tj. samo do 1493. godine do bitke na Krbavskom polju kada su u tragičnom turskom prodoru stradali mnogi hrvatski krajevi.

U Senju je osnovana tiskara 1494. godine, a osnivač i prvi tiskar i izdavač joj je bio kanonik Blaž Baromić. I ova tiskara je djelovala relativno kratko, od 1494 do 1508. godine. Za ovu tiskaru se ne zna pouzdani razlog prestanka rada.

Treća hrvatska tiskara osnovana je u Rijeci tek 1530. godine, a osnivač joj je biskup Šimun Kožičić Benja. On je bio Modruški biskup porijeklom iz Zadra. Tiskara je radila samo do 1531. godine i premda po kronologiji više ne spada u tisak inkunabula, ovu je tiskaru važno spomenuti budući da je u njoj za to kratko vrijeme otisnuto čak 6 naslova.

Hrvati su tiskali knjige i prije osnutka tiskara u samoj Hrvatskoj. Bilo je to na tlu Italije, prvenstveno u Veneciji gdje se tiska od 1469. godine, zatim i u Rimu i Padovi. Ovdje se moraju razlikovati hrvatski tiskari koji su u talijanskim gradovima vršili samo tisak od onih koji su u talijanskim tiskarama tiskali svoja vlastita djela.

Prva knjiga hrvatskog autora tiskana je u Rimu 1474. godine, *Oratio in funere Petri cardinalis s. Sixti* autora biskupa Nikole Modruškog, kako navodi prof. Aleksandar Stipčević. Knjiga je tiskana samo 19 godina nakon Gutenbergove Biblije i samo 7 godina nakon osnutka prve tiskare u Italiji. Druga takva knjiga je djelo Jurja Šižgorića Šibenčanina iz 1477. godine *Carmina et elegiae*.

Među tiskarima Hrvatima koji su radili u talijanskim tiskarama treba spomenuti Dobrića Dobričevića koji se potpisivao latiniziranim imenom Boninus de Boninis, pa Andriju Paltašića, Bartola Pelušića, te Andriju de Antiquisa iz Motovuna koji je bio jedan od prvih europskih tiskara glazbenih nota, kako piše prof. Stipčević.

Upravo na temelju tiskarske vještine koju su hrvatski majstori stekli u Italiji poteklo je osnivanje prvih tiskara na tlu Hrvatske. To svjedoči o više važnijih činjenica koje imaju svoju poveznicu u razvoju tiskarstva: prije svega je to razina obrazovanosti i pismenosti hrvatskog klera i laika, što upućuje na kompatibilan stupanj civiliziranosti hrvatskog naroda s ostalim europskim narodima. Nadalje, to svjedoči o razumijevanju intelektualaca s kraja 15. stoljeća važnosti povijesnog trenutka i utjecaja što bi ga širenje tiskarstva moglo imati za daljnje napredovanje i obrazovanje naroda. Također, svijest o važnosti tiska na starohrvatskom jeziku i glagoljskom pismu upućuje

na dalekosežnost te odluke s gotovo jednakom važnošću kojom je glagoljica ušla u liturgijski život hrvatskih biskupija 1248. godine.

Naime, sve do 13. stoljeća latinski jezik i latinično pismo bili su gotovo isključivi u upotrebi u Rimokatoličkoj Crkvi. Možemo govoriti o gotovo isključivom jeziku i pismu budući da su u prvim stoljećima kršćanstva u upotrebi još bili i grčki, hebrejski i aramejski jezici i pisma.

Povijesno je važno da je Papa Inocent IV Senjskom biskupu Filipu u pismu od 29. ožujka 1248. godine dopustio upotrebu glagoljice kao pisma i starohrvatskog jezika na području Hrvatske, Dalmacije i Bosne, tj. gdje god postoji običaj glagoljanja, s napomenom da se treba paziti da se „različitošću pisma ne povrijedi smisao“.

Time je glagoljsko pismo prvo i jedino nelatinično pismo, a starohrvatski jezik jedini koji je pored latinskog kao univerzalnog jezika Rimokatoličke Crkve ušao u liturgijski život Crkve sve do II Vatikanskog koncila 1965. godine i održao se kroz sva ta stoljeća.